

**TEXNOLOGIK DETERMINIZM , DEMOKRATIK ELITIZM
NAZARIYALARIVASI VA ELITA PLYURALIZMI TUSHUNCHASI**

Toxirov Sherzodbek Shuxrat o'g'li

Mirzo Ulug'bek nomidagi

O'zbekiston Milliy Universiteti.

Annatsiya: *Elitaning hozirgi kunda keng tarqalgan tashkiliy nazariyasi. Demokratik elita nazariyasi mualliflari etakchi elita faoliyatida iqtisodiy, sinfiy omillarning rolini kam baholagan holda psixologik-siyosiy yondashuv hukmronlik va bo'ysunish munosabatlari ustunlik qildilar.*

Kalit so'zlar: *Elita, Demokratiya, Plyuralizm, Texno-determinizm, Texnologik determinizm, Boshqaruv, Weblen.*

TEXNOLOGIK DETERMINIZM VA ELITOLOGIYA

Agar elitizmning biologik va psixologik talqinlari elitaga kirish genotipning xususiyatlari yoki insonning psixologik xususiyatlarining natijasi ekanligini isbotlashga urinishga olib keladigan bo'lsa, unda elitizmning eng keng tarqalgan variantlari muammoni individual darajadan yuqori darajaga ko'taradi, elitani ijtimoiy munosabatlarning funktsiyasi sifatida talqin qiladi. jamiyatning boshqaruv ehtiyojlarini qondirish.

Bunday ehtiyoj haqiqatan ham mavjud, ammo savol shundaki, u albatta elitani hokimiyatga olib borishi kerakmi? Elitaristlar menejmentga bo'lgan haqiqiy ehtiyojni keltirib, ushbu funktsiyani hukmron ekspluatatsion sinf tomonidan egallab olish, uni ushbu sinf vakillarining tor qatlami uchun imtiyozga aylantirish bilan bog'liq bo'lgan maxsus boshqaruv shaklini gipertrofiyalashini istisno qilib bo'lmaydi.

Elitistlar o'z pozitsiyalarini asoslab, odatda ijtimoiy tashkilot ierarxiya va elitani jamiyat manfaatlari yo'lida (yoki hukmron sinf?).

Elitistlar jamiyatda mehnat taqsimoti zarurligidan kelib chiqib, bu odamlarning tengsiz qobiliyatlari bilan bog'liqligini ta'kidlaydilar. Shu bilan birga, insoniyat tarixining ma'lum bir bosqichida mehnat taqsimoti zarurati "sezilmasdan" ular uchun antagonistik mehnat taqsimoti zarurligiga aylanadi.

Amerikalik sotsiolog F. Selznikning fikriga ko'ra, ijtimoiy hayotni boshqarish insonning guruh faoliyatiga eng katta jalb etilishini anglatadi. Ammo u shundan xulosa qiladiki, guruh faoliyatida eng ko'p ishtirok etganlar uning elitasi bo'lib chiqadi va general Electric korporatsiyasining sotsiologik tadqiqotlariga murojaat qiladi.

Ammo Shuning uchun Selznikning izdoshi C. Pirrou tan olganidek, bu ishtirok cheklangan "tepada bir nechta"? Va nihoyat, nega bu ozchilik ehtiyotkorlik bilan himoya qiladigan ulkan imtiyozlarga ega?

Biz Weber boshqaruvchilar va boshqaruvchilar o'rtasidagi "ideal tashkilot" ning funktsional dualizmini yana bir bor qayd etganini ko'rdik. Veberning fikriga ko'ra, byurokratik elitaning kuchi vakolatga asoslangan.

Biroq, darhol Weber izdoshlarining o'zlari (masalan, T. Parsons) so'rashga majbur bo'lgan savol tug'iladi: Weber hokimiyatning ikki turini aralashiradimi — vakolatga asoslangan va muassasadagi rasmiy mavqega asoslanganmi? U o'z mavqei tufayli boshqaradigan ba'zi bo'ysunuvchilariga qaraganda kamroq vakolatli yuqori lavozimli amaldorning siymosi odatiy emasmi?

Elitaning hozirgi kunda keng tarqalgan tashkiliy nazariyasi (u funktsional yoki texnologik deb ham ataladi) J. Burnxem, A. Frish, K. Boulding va ularning izdoshlari elitaning shakllanishi ma'lum bir davrda jamiyatda ustun rol o'ynaydigan funktsiyalarga bog'liq deb hisoblashadi.

Agar XIX asrda tadbirkorlik tashabbusi birinchi o'ringa qo'yilgan bo'lsa, XX asrda tashkiliy qobiliyat hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ldi. Burnxemning yozishicha, zamonaviy ishlab chiqarish xarakterining o'zgarishi bilan boshqaruv funktsiyasi hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, uni amalga oshiruvchilarni jamiyat elitesiga aylantirdi.

Texnologik elitizm deyarli bir asrlik tarixida sezilarli darajada rivojlandi. Birinchi bosqichda u texnokratik nazariyalar bilan ifodalangan. Ularning asoschisi T. Veblen zamonaviy ishlab chiqarishda asosiy rolni muhandislik-texnik ziyolilar o'ynaydi, deb hisoblagan va u jamiyatning elitesi bo'lishi kerak.

Ushbu qarashlar utopizmning muhriga ega edi; 1929-1932 yillardagi "buyuk depressiya" davrida qo'rqib ketgan burjuaziya Veblen, Skott va ularning tarafdorlarini "pushti" deb tasnifladi, chunki ular kapitalistlarni "muhandislarning ish tashlashi" tahdidi ostida ularga jilovni topshirish g'oyasini ilgari surdilar.

Demokratik elitizm nazariyalari

Elita nazariyasi mualliflari etakchi elita faoliyatida iqtisodiy, sinfiy omillarning rolini kam baholagan holda psixologik-siyosiy yondashuv hukmronlik va bo'ysunish munosabatlari ustunlik qildilar. Keyinchalik elita nazariyasi tarafdorlari R. C. Mills, S. Lipset, R. Dal, R. Darendorf va boshqalar sotsiologik va iqtisodiy mezonlarga murojaat qila boshladilar. Turli siyosiy tizimlarning etakchi elitalari bo'yicha empirik tadqiqotlar keng tarqaldi. Elita qiymat nazariyasining asosiy qoidalari zamonaviy dunyoda keng tarqalgan demokratik elitizm (elita demokratiyasi tushunchalarining asosidir. Elita demokratiyasi nazariyalari uchun umumiy narsa demokratiyani quyidagicha tushunishdir saylov kampaniyalari davomida jamiyat rahbariyatiga da'vogarlarining raqobati; siyosiy elitalarni jalb qilishning yangi usuli saylovlarda xalqni qo'llab-quvvatlash uchun kurash siyosiy taqdirida oddiy fuqarolarga bog'liq bo'lgan elitaning o'z-o'zini anglashidagi o'zgarishlar; elitani Liberal-demokratik qadriyatlarining chempioni sifatida ko'rib chiqish-erkinlik, tenglik, huquq mehnat, ijtimoiy ta'minot va boshqalarga bo'lgan huquqlari uchun kurashda radikal bo'lgan ommadan farqli o'laroq elita tomonidan erkin saylovlar orqali ko'pchilikni ixtiyoriy roziligi bilan boshqarishdan

ko'ra, rahbarlikni amalga oshirish. Demokratik elitizm nazariyasi tarafdorlari Y. Shumpeter [161] demokratiyani potentsial rahbarlar o'rtasida saylovchilarning ishonchi uchun raqobat sifatida tushunish. K. Manxaym yozganidek [90], "demokratiya anti-elita tendentsiyasini o'z ichiga oladi, lekin elita va ommaning utopik tenglamasiga oxirigacha borishni talab qilmaydi. Biz demokratiya elita qatlamining yo'qligi bilan emas, balki yollashning yangi usuli va elitaning o'zini o'zi anglashi bilan ajralib turishini tushunamiz. Demokratik elitizm tarafdorlari empirik tadqiqotlar natijalariga asoslanib, haqiqiy demokratiya elitaga ham, ommaviy siyosiy befarqlikka ham muhtoj, chunki juda yuqori siyosiy faollik demokratiya barqarorligiga tahdid soladi. Elita, birinchi navbatda, aholi tomonidan tanlangan yuqori sifatli rahbarlarning kafolati sifatida zarurdir. Demokratiyaning ijtimoiy ahamiyati elita sifatiga bog'liq. Boshqaruv qatlami nafaqat boshqaruv uchun zarur bo'lgan xususiyatlarga ega, balki demokratik qadriyatlarning himoyachisi bo'lib xizmat qiladi va ko'pincha ko'pchilikka xos bo'lgan siyosiy va mafkuraviy irratsionalizm, hissiy muvozanatsizlik va radikalizmni o'z ichiga oladi. 1960-70-yillarda elitaning qiyosiy demokratiyasi va ommaviy avtoritarizm haqidagi da'volar aniq tadqiqotlar bilan rad etildi. Ma'lum bo'lishicha, elita vakillari odatda Liberal-demokratik qadriyatlarni (shaxs erkinligi, so'z erkinligi, raqobat va boshqalar) qabul qilishda, siyosiy bag'rikenglikda, boshqalarning fikriga nisbatan bag'rikenglikda, diktaturani qoralashda va hokazolarda jamiyatning quyi qatlamlaridan ustundirlar. shu bilan birga, ular fuqarolarning ijtimoiy-iqtisodiy huquqlarini tan olishda ko'proq konservativdir: mehnat, ish tashlash, kasaba uyushmasiga tashkil etish, ijtimoiy ta'minot va boshqalar. bundan tashqari, ba'zi olimlar (P. Bahrah, F. Nashold [128 -140]) ommaviy siyosiy ishtirokni kengaytirish orqali siyosiy tizimning barqarorligi va samaradorligini oshirish imkoniyatini ko'rsatdilar. Elita va jamiyat o'rtasidagi chegaralar shartli. Elitaga kirish nafaqat katta boylik vakillari, balki ajoyib qobiliyat va bilimga ega bo'lgan jamiyatning boshqa qatlamlari vakillari uchun ham ochiqdir.

ELITA PLYURALIZMI TUSHUNCHASIVA

Zamonaviy demokratik jamiyatda elitalarni tanlashning qiymat-ratsional tabiati to'g'risidagi qiymat nazariyasining munosabatlari, ehtimol, hozirgi zamonning elita fikrida eng keng tarqalgan elitalarning ko'pligi tushunchalarida rivojlanadi. Ular ko'pincha elitaning funktsional nazariyalari deb ataladi. Ular umuman elita nazariyasini inkor etmaydilar, garchi ular uning bir qator asosiy, klassik munosabatlarini tubdan qayta ko'rib chiqishni talab qilsalar ham. Elita plyuralizmi kontseptsiyasining mualliflari orasida eng mashhurlari S. Keller [133 -91], O. Shtammer [42 -124], D. Rismen [42 -124] bo'lib, ular uning bir qator asosiy pozitsiyalarini tasdiqladilar. Xususan, elitaning ko'pligi. Unga kiritilgan biron bir guruh bir vaqtning o'zida hayotning barcha sohalariga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatishga qodir emas. Demokratiya sharoitida hokimiyat o'z manfaatlarini himoya qilish orqali qaror qabul qilishga ta'sir ko'rsatadigan turli elita guruhlari o'rtasida taqsimlanadi. Elita saylovlar, referendumlar, so'rovlar, matbuot, bosim guruhlari orqali ko'pchilik tomonidan nazorat qilinadi.

A. G. Gryaznovaning ta'rifiga ko'ra, nazariyani ishlab chiquvchilar elita o'rtasidagi raqobat yaxlit elita guruhining shakllanishiga to'sqinlik qiladi va jamiyat tomonidan hokimiyatni nazorat qilishga imkon beradi. Elita va jamiyat o'rtasidagi chegaralar shartli. Elitaga kirish nafaqat katta boyluk vakillari, balki ajoyib qobiliyat va bilimga ega bo'lgan jamiyatning boshqa qatlamlari vakillari uchun ham ochiqdir [42 -125].

G. Moskaning qarashlari ham o'ziga xos nazariy rivojlanishga ega bo'ldi. Shunday qilib, frantsuz tadqiqotchisi G. Dorso [133 -90] "siyosiy sinf" ta'limotiga murojaat qildi va uni "hukmron sinf" ning "texnik vositasi" sifatida ko'rib chiqishni taklif qildi, siyosiy jarayonda "boshqaruvchi" va "muxolifat" segmentlariga bo'lindi. Shu sababli, frantsuz olimining fikriga ko'ra, hokimiyatdagi hukmron va muxolifat qatlamlarining o'zgarishi hukmron sinfning manfaatlari va maqomiga umuman ta'sir qilmaydi.

M. A. Vasilik va M. S. Vershinin [29 -147] elita qiymat nazariyasining demokratik munosabatlari elitaning ko'pligi, plyuralizmi tushunchalarini rivojlantiradi va sezilarli darajada boyitadi, deb hisoblashadi. Ular quyidagi postulatlariga asoslanadi: elitani yagona imtiyozli, nisbatan yaqin guruh sifatida rad etish ko'plab elitalar mavjud; ularning har birining ta'siri o'ziga xos faoliyat sohasi bilan cheklangan; ularning hech biri hayotning barcha sohalarida hukmronlik qila olmaydi; elitalarining plyuralizmi murakkab ijtimoiy mehnat taqsimoti, ijtimoiy tuzilishning xilma-xilligi bilan belgilanadi; ko'plab onalar, asosiy guruhlarning har biri-professional, mintaqaviy, diniy, demografik va boshqalar-o'z manfaatlarini ifoda etadigan, qadriyatlarini himoya qiladigan va shu bilan birga uning rivojlanishiga faol ta'sir ko'rsatadigan o'z elitasiga ega elitaning ona guruhlari nazorati (turli xil demokratik mexanizmlar — saylovlar, referendumlar, so'rovlar, matbuot, bosim guruhlari va boshqalar yordamida-R. Mishels tomonidan kashf etilgan "oligarxik tendentsiyalarning temir qonuni" ning ta'sirini cheklash va blokirovka qilish va elitani ommaviy bosim ostida ushlab turish elita iqtisodiy va ijtimoiy raqobati natijasida yuzaga kelgan elitaning ommaga javobgarligi (bu yagona hukmron elita guruhining shakllanishiga to'sqinlik qiladi; raqobat uning barcha ishtirokchilari tomonidan "demokratik o'yin qoidalari" va qonun talablarini tan olish asosida rivojlanadi zamonaviy demokratik jamiyatda hokimiyatning tarqalishi (turli xil ijtimoiy guruhlar va institutlar to'g'ridan-to'g'ri ishtirok etish, bosim o'tkazish, bloklar va kasaba uyushmalaridan foydalanish orqali nomaqbul qarorlarga veto qo'yishi, o'z manfaatlarini himoya qilishi, o'zaro maqbul kelishuvlarni topishi mumkin; hokimiyat munosabatlarning o'zi o'zgaruvchan; ular aniq belgilangan muammolarni hal qilish uchun paydo bo'ladi; bu kuch kontsentratsiyasini susaytiradi va barqaror hukmron ijtimoiy-siyosiy pozitsiyalar va barqaror hukmron qatlam elita va massa o'rtasidagi farqlarning konvetsiyasi va xiralashishi zamonaviy huquqiy ijtimoiy davlatda fuqarolar elita tarkibiga erkin kirishlari, qaror qabul qilishda ishtirok etishlari mumkin; siyosiy hayotning asosiy sub'ekti elita emas, balki manfaatlar guruhi; elita va massa o'rtasidagi farqlar asosan qaror qabul qilishda teng bo'lmagan manfaatlariga asoslanadi; etakchilikka kirish elitaning bir qismi emas, balki faqat boyluk va yuqori

ijtimoiy mavqe, balki shaxsiy qobiliyat, bilim, faollik va shunga o'xshash narsala . Elita plyuralizmi tushunchalari zamonaviy G'arb demokratiyalarini nazariy asoslash uchun keng qo'llaniladi. Biroq, bu nazariyalar asosan voqelikni idealizatsiya qiladi. V. P. Pugachevning so'zlariga ko'ra, ko'plab empirik tadqiqotlar turli xil ijtimoiy qatlamlarning siyosatga ta'sirining aniq notekisligini, kapital, harbiy-sanoat kompleksi vakillari va boshqa ba'zi guruhlarning ta'sirining ustunligini ko'rsatadi [128-142]. Shuni inobatga olgan holda, plyuralistik elitizmning ba'zi tarafdorlari "hukmlar, qarorlar va harakatlar jamiyatning ko'plab a'zolari uchun muhim oldindan belgilovchi oqibatlariga olib keladigan" eng nufuzli "strategik" elitalarni ta'kidlashni taklif qilishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'XATI:

1- Wikipediya

2- Studfile.net

3- Wiki.fenix.help

4- Political_ science.academic.ru

5. Tuychieva, I., Aripov, S., Madaminova, D., & Mustaev, R. (2021). THE PEDAGOGICAL SYSTEM OF PREPARING BOYS FOR FAMILY RELATIONSHIPS IN GENERAL SECONDARY SCHOOLS. 湖南大学学报 (自然科学版), 48(8).

6. Tuychieva, I., Aripov, S., Madaminova, D., & Mustaev, R. (2023, June). Language and computer in the development of communicative competence of school children. In AIP Conference Proceedings (Vol. 2789, No. 1). AIP Publishing.

7. Olimovich, A. S. (2023). DINIY VA DUNYOVIY BILIMLAR ASOSIDA AJRIM SABABLARINI YOSHLARNI OILAGA TAYORLASHDA YETKAZIB BERISH. IJODKOR O'QITUVCHI, 3(26), 335-338.

8. Арипов, Ш. О. (2022). Ёшларни оилага тайёрлашда оилада эр ва хотиннинг айрим мажбурият ва бурчларини қонуний жиҳатдан тушунтириш. Academic research in educational sciences, 3(1), 68-75.

9. Olimovich, A. S. (2023). The Role of Parents in the Formation of Young People and the Imagination of the Family. Journal of Intellectual Property and Human Rights, 2(4), 4-8.

10. Aripov, S. O. (2020). SOCIO-PSYCHOLOGICAL ROLE AND SIGNIFICANCE OF THE FAMILY IN PREPARING CHILDREN. In Психологическое здоровье населения как важный фактор обеспечения процветания общества (pp. 311-313).

11. Матякубов, Р., Урмонов, С., Касимова, Х., & Каримов, Ш. (2020). Гидрирование дифурфурлиденацетона на палладиевых катализаторах. Universum: технические науки, (3-2 (72)), 37-39.

12. Abdullayeva, U., & Urmonov, S. (2022, October). WAYS OF ENVIRONMENTAL EDUCATION AND ENVIRONMENTAL EDUCATION BY SOLVING ISSUES RELATED TO ECOLOGY IN CHEMISTRY LESSONS. In Conference Zone (pp. 69-71).

13. Матякубов, Р., Урмонов, С., Касимова, Х. Х., Абдисаматов, Э. Д., & Исмоилов, Ш. Ш. У. (2019). Защита бетонной поверхности от воздействия агрессивных сред. Universum: технические науки, (11-2 (68)), 5-7.

14. Матякубов, Р. М., Урмонов, С. М., Исмоилов, М. Ю., & Ёктамова, Д. О. (2020). СИНТЕЗ И ИССЛЕДОВАНИЕ СВОЙСТВ ФЕНОЛОФОРМАЛЬДЕГИДНО-ФУРАНОВЫХ СВЯЗУЮЩИХ. Universum: технические науки, (11-3 (80)), 72-76.